

בית כנסת

קדושת ביהכ"נ

ונתתי את עריכם חרבה והשמותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניהחכם: (ויקרא כו, לא) במשנה (מגילה כח, א) כתוב שבית הכנסת שחרב אין מספידין בתוכו, ואין מפשילין בתוכו חבלים, ואין פורשין לתוכו מצודות, ואין שוטחין על גגו פירות, ואין עושין אותו קפנדריא, שנאמר (ויקרא כ"ו) והשמותי את מקדשיכם קדושתן אף כשהן שוממין, עלו בו עשבים לא יתלוש מפני עגמת נפש.

שיטת היראים

יש להסתפק אם דיני קדושת ביהכ"נ הם מן התורה או אינם אלא מדרבנן. והנה שיטת היראים (סימן תט) שמצות מורא מקדש שייך גם בביהכ"נ מן התורה וז"ל, ויראת מאלהיך צוה בהכנס אדם למקדש או בבית הכנסת או לבית המדרש, שינהג בהם מורא וכיבוד, דכתיב בפרשת בהר סיני את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו, לא ממקדשי אתה ירא אלא ממי שהזהיר על המקדש. פירוש מן הקב"ה. ומצינו בית הכנסת ובית המדרש שנקראו מקדש, דתניא בת"כ והשימותי את מקדשיכם, מקדש מקדשי מקדשיכם, לרבות בתי כנסיות ובתי מדרשות, למדנו כשאמרה תורה את מקדשי תיראו, שבתי כנסיות ובתי מדרשות בכלל, והמורא מה הוא אינו מפורש במקרא ופירשו חכמים כל אחד לפי סברתו לפי חומר קדושתו. ועי"ש שנכלל בזה כל מה שהוזכר במשנה, שלא יכנס אדם להר הבית לא במקלו ולא במנעלו ולא באבק שעל גבי רגליו ולא יעשנו קפנדריא ורקיקה מק"ו.

איסור הנאה

עוד כתב בספר יראים (סימן קד) שכשם שאסור ליהנות מן ההקדש כך אסור ליהנות מבתי כנסיות ובתי מדרשות שנתייחדו לתפלה לדרשה שגם זה הקדש, דתניא במגלה (כט, א) בתי כנסיות אין נוהגין [בהן] קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין יושנים בהן אין ניאותין בהן ואין מטיילין בהן ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, אבל קורין בהן ושונין בהן ומספידין בהן הספד של רבים. כללא דמילתא, אין נהנין בהן אלא לדבר מצוה, הלכך צריך אדם שלא יהנה מאבני ביהכ"נ בלא דמים ולא מעציו ולא מעפרו, דכל דבר הקדש בקדושתיה קיימי אם לא נתחלל על ידי מעות או שאר מטלטלים, או על ידי מעילה ששינה או נהנה ממנו שהוא בר מעילה באותו ענין שנתחייב עליו קרבן מעילה שאז יצא מקדושתו, כדאמרינן (מעילה יט, ב) אין מועל אחר מועל אלא בהמה וכלי שרת בלבד.

דברים בטלים

ועי' חיי אדם (חלק א כלל יז סעיף ו) אחרי שהביא שיטת היראים כתב, ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים, ואין מחשבין בהם חשבונות אלא של מצוה, כגון קופה של צדקה וכדומה, ומכל שכן שאסור שם בשחוק וקלות ראש, ועליהם נאמר (ישעיה א, יב), מי בקש זאת מידכם רמוס חציר, ומראה בעצמו שאין לו חלק באלהי ישראל. ובזהר מפליג מאד בענשם, רחמנא ליצולן, וזה שאמר בזהר כאילו אין לו אלוה.

שיטת הרמב"ן

אבל בפשטות הרמב"ן (מגילה כה, ב) והר"ן על הרי"ף (ח, א) חולקים וסוברים שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן. דהנה הרמב"ן דן שם לומר שמזה שלומדים במשנה שבית הכנסת לוקחין בדמיו תיבה, משמע שיש קדושה בבית הכנסת, וכדאמרינן בגמ' (כו,ב) אוגורה ומשכונה אסור, מאי טעמא בקדושתיה קיימי, ואמרינן נמי אמאי תיפקע קדושתה, א"כ הקשה הרמב"ן האיך נמכר והלא דבר הראוי לגופו במוקדשין אינו נפדה. עוד הקשה הרמב"ן, כי מכרו שבעה טובי בני העיר במעמד אנשי העיר, היכי שרו דמייהו למשתא בהו שכרא והלא נתפסין בקדושתה. וכן הא דאמרינן במתנה אי לאו דהוה להו הנאה מיניה לא יהבי ליה מתנה והויה להו כזביני, ואמאי תפקע הקדושה בזה, והא היהא הנאה כבר אכלוה וליתא בעולם להחל עליה קדושה. ועוד שלא מצינו בגמרא שבית הכנסת נפקע מקדושתו על דרך פדיון וחלול, אלא במכירה ושינוי רשות.

מכא כל הנ"ל מחדש הרמב"ן דבית הכנסת עשו אותו כתשמישי מצוה, כלולב וסוכה, והן עצמן אף על פי שנזרקין לאחר זמן, בזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד, כדאמרינן התם (שבת כב, א) אסור להרצות מעות כנגד נר של חנוכה, והוינן בה וכי נר קדושה יש בו ומסקנא דאסיר, והתם נמי אמרינן דנויי סוכה אסור להסתפק מהן כל שבעה, ואבא דכלהו דם כדאיתא בפרק במה מדליקין, לפיכך בית הכנסת כל זמן שבני העיר רוצין בו ומצותן עליו נוהגין בו קדושה ואפילו בחרבנו, שהרי עדיין לא עבר זמן מצותו וראוי לשפץ אותו ולבנותו, אבל אם נמלכו למכרו כבר עבר זמן מצותו כסוכה לאחר שבעה ונפקעה קדושה דמצוה מיניה.

אבל הר"ן על הרי"ף (שם) מפקפק בדבריו, דאי משום בזוי מצוה, בדמים שקיבל עבור מכירת ביהכ"נ שלא היו של מצוה מעולם, מאי בזוי מצוה איכא, עוד הק' קושיא עצומה, דאי משום בזוי מצוה בלחוד למה צריכין להעלות הדמים לקדושה יותר גבוהה, די בזה שיקנה דבר שהוא באותו רמה של קדושה, דהא קי"ל (שבת כב, א) מדליקין מנר לנר. לפיכך ס"ל להר"ן דביהכ"נ ודכוותיה כיון שעיקרו עשוי לומר בו דבר שבקדושה, הטיילו בו חכמים קדושה מדבריהם, ואפילו התנו עליו ז' טובי העיר במעמד אנשי העיר אי אפשר שתפקע קדושתו בכדי, מפני כבוד הקדושה שיש בו. מיהו לאחר שהטיילו קדושתו על הדמים, קדושת דמים קלישא מקדושת ביהכ"נ, לפי שדמים אלו לא עמדו מעולם לדבר שבקדושה, ועוד דהויה לה קדושה שניה וקלישא מקדושה ראשונה, הלכך בין שמכרו שבעה טובי העיר במעמד אנשי העיר או שלא במעמד אנשי העיר לעולם דמים נתפסים בקדושת בית הכנסת, אלא דשבעה טובי העיר לחודיהו לא מצי לאפקועיה היהא קדושת דמים אף על גב דאיקלישא, אבל במעמד אנשי העיר יכולין להפקיע לקדושת ביהכ"נ בכדי.

לפי הר"ן פשוט שקדושת ביהכ"נ אינו אלא מדרבנן, אבל השדי חמד (שם עמ' 124) מסתפק בדעת הרמב"ן האם סובר שקדושת ביהכ"נ הוי מן התורה, או אינו אלא מדרבנן.

קפנדריא

הזכרנו לעיל שכתוב במשנה שאסור לעשות ביהכ"נ קפנדריא, ובגמ' (ברכות סב, ב ומגילה כט, א) מאי קפנדריא, אמר רבא קפנדריא כשמה וכו', כמאן דאמר אדמקיפנא אדרי איעול בהא, א"ר אבהו אם היה שביל מעיקרא מותר וכו', הנכנס ע"מ שלא לעשות קפנדריא מותר לעשות קפנדריא, הנכנס לביהכ"נ להתפלל מותר לעשותו קפנדריא וכו'.

ובטור ושו"ע (סי' קנ"א סעי' ה) נפסק היו לבית הכנסת שני פתחים לא יכנס בפתח זה

לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו, ואם היה הדרך עובר שם קודם שנכנס ביהכ"נ מותר, וכן אם לא נכנס בו תחלה כדי לקצר דרכו מותר לעשותו דרך, וכשנכנס בה להתפלל מותר למי שנכנס בפתח זה לצאת בפתח אחר.

גדר האיסור

יש להסתפק בעיקר גדר האיסור של קפנדריא, האם הוא מטעם זלזול בכבוד ביהכ"נ, שהוא משתמש בו לצרכיו לעשות קיצור דרך, או דילמא שהוא משום "ביאה ריקנית", שכמו שאסור ליכנס לביהמ"ק "ביאה ריקנית", ה"נ אסור בביהכ"נ.

וקצת יש להוכיח כהצד השני מזה שאם לא נכנס כדי לקצר דרכו שמותר לקצר דרכו, ואם איתא שגדר האיסור הוא ה"שימוש" חול של הביהכ"נ, א"כ מה זה משנה למה נכנס, הרי עכשיו משתמש בביהכ"נ כדי לקצר דרכו, ויש לדחות שאם נכנס משום סיבה אחרת אינו ניכר כ"כ השימוש, בזה שיוצא מפתח השני.

אבל יש להוכיח מן מדברי הרמב"ם (פי"א מה' תפלה ה"ח) שכתב וז"ל היה לבית הכנסת או לבית המדרש שני פתחים לא יעשו קפנדריא כדי שיכנס בפתח זה ויצא בפתח שכנגדו לקרב הדרך, **שאסור ליכנס בהן אלא לדבר מצוה**. הרי לן להדיא שטעם האיסור הוא משום כניסה שלא לדבר מצוה.

וכן יש להוכיח מדברי היראים, שכבר הזכרנו שיטתו שלענין ביהכ"נ יש שני איסורים, א' מורא מקדש, וב' איסור הנאה, ועי"ש שהאיסור לעשות קפנדריא אינו מזכיר אלא במצות מורא מקדש, א"כ משמע שאין האיסור מצד השימוש חול, אלא עצם הכניסה ללא צורך ישנו משום מורא מקדש.

אם היה לו דרך שם

והנה במשנה כתוב שאם היה לו דרך שם לפני שבנו ביהכ"נ אז מותר לעשותו קפנדריא, וצ"ב מה ההיתר, ונראה שלפי הצד הראשון מוסבר יותר, שאם זה איסור של השתמשות בביהכ"נ ואיסור הנאה, י"ל שאם היה לו זכות לעבור כאן אין איסור, שכבר יש לו זכות ואין כח בביהכ"נ להפקיע זכותו. דוגמא לדבר מה שמסביר הגר"ח שמותר לשלם לפועל שעובד בשביל בית המקדש ממעות הקדש, ולא הוי מעילה משום שאיסור מעילה הוא מעין איסור גזל, וכאן מגיע לו שכרו, ואכמ"ל.

לומר פסוקים

ויתכן שיש בזה נ"מ, דהנה בשו"ע (או"ח קנא, א) כתוב שאם צריך ליכנס בהם לצרכו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואח"כ יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו, או ישהה מעט ואח"כ יצא, שהישיבה בהם מצוה, שנאמר: אשרי יושבי ביתך.

ונחלקו הפוסקים האם זה מועיל גם לענין קיצור דרך. הביאור הלכה (שם סעיף ה) כתב להדיא שאינו אסור אלא אם אינו קורא או שוהא שם מעט וכנ"ל, אבל בשו"ת ציץ אליעזר (חלק יב סימן טז) מביא מספר משחא דרבותא (חאו"ח סי' קנ"א סעי' ה') שהסתפק בהנ"ל והעלה דלא סגי בקורא ושונה אלא בנכנס לקרות לחבירו ע"מ שלא לעשותו קפנדריא, אבל הנכנס לעשותו קפנדריא אסור בכל גוונא, אם לא בנכנס להתפלל או לקרות ולשנות. עוד הביא שגם בס' בית ברוך על הח"א (כלל י"ז סעי' י"ב) משיג על הביאור הלכה הנ"ל.

ונראה שגם זה תלוי בחקירה הנ"ל שאם שורש האיסור הוא ביאה ריקנית, אז כמו במי שרוצה לקרא לחבירו מותר לו לקרא פסוק לפני שקורא לחבירו משום שאינו נראה שנכנס בשביל צרכיו, ואין בזה משום "ביאה ריקנית", ה"נ באיסור קפנדריא, שהוא אותו איסור. אבל אם איסור קפנדריא הוא משום שמשמש בביהכ"נ לצורך חול, אז אין היתר בזה שקורא פסוק, שהרי הסיבה שהוא כאן אינו בשביל הלימוד, ואין כאן אלא הערמה. שוב הסתכלתי בבית ברוך בפנים וראיתי שטעמו משום שס"ל שאין האיסור משום ביאה ריקנית, אלא משום שמשמש בביהכ"נ, אבל כבר הבאנו שברמב"ם מבואר שהאיסור הוא משום ביאה ריקנית.

האור שמח (הלכות תפילה פרק יא, י) מדייק ממה שכתב הרמב"ם שמי שנכנס להתפלל או לקרות מותר לו לצאת בפתח שכנגדו כדי לקרב את הדרך, דדוקא אם נכנס מתחלה להתפלל או לקרות, אבל אם נכנס לקרוא לחבירו או לתנוק ובשביל זה קרא פסוק או ענה קדושה עם הצבור, אסור לצאת בפתח שכנגדו לעשותו קפנדריא. ועל פי זה רצה ליישב קושיית הכס"מ למה הרמב"ם הביא את הדין שאם נכנס וכו' רק אחרי שהזכיר הדין שאם נכנס לקרא לחבירו צריך לומר פסוק. אבל לענ"ד מכאן ראייה הפוך, דלכן המתין, לומר שגם מש"כ שהנכנס לקרא לחבירו ואמר פסוק שמותר לו לצאת מפתח אחר. ובציור של האו"ש שנכנס לקרא לחבירו פשוט שאין כאן ביאה ריקנית, שהרי היה מותר לו ליכנס ע"י אמירת פסוקים, א"כ פשוט שמותר לו לצאת מצד השני.

על פי דברי האו"ש פסק הגרשז"א (הליכות שלמה תפילה, פרק י"ט) שאין היתר בקצירת דרך ע"י אמירת פסוקים.

[דרך אגב יש להעיר על מה שנוהגים הרבה כשנכנסים לקרא לחבר, שיושבים ואומרים את הפסוק אשרי יושבי ביתיך וכו'. ולכאורה אין ענין לשבת ולומר פסוק, שכתוב בשו"ע שאם אינו יודע אפילו לקרא אז ישהא מעט (כדי הילוך שמנה אמות) דגם השהייה בביהכ"נ היא מצוה, אבל אם קורא פסוקא די בזה. ולא עוד אלא שאין צריך אפילו לשבת, שאין ישיבה אלא לשון עיכוב כמבואר בפוסקים. וגם מה שקוראים פסוק אשרי יושבי ביתיך וכו', נראה שיסודו בטעות, משום שהמחבר כתב שישא מעט משום שגם העיכוב הוא מצוה דכתיב אשרי יושבי ביתיך, ומכאן נשתרבה המנהג לומר הפסוק של אשרי יושבי ביתיך. עוד יש להעיר שבדרך כלל ביציאתם הוא שאומרים הפסוק, ובשו"ע כתוב, "ליכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה, ואח"כ יקראנו", משמע שחייב לקרא הפסוקים לפני שקורא לחבריו, והטעם כמו שכתוב בשו"ע, שהענין הוא שלא יהא נראה שנכנס לצורכו, א"כ צריך לקרא לפני כדי שיראה כאילו נכנס לקרא הפסוקים]

עשיית קפנדריא לצורך מצוה

הביאור הלכה (סימן קנא סעיף ה') הביא דברי הפרמ"ג שאם הוא הולך לדבר מצוה אפשר דמותר לקצר דרכו דרך ביהכ"נ. הפרמ"ג הוכיח כן מ"ש שאם נכנס לצורך מצוה מותר לצאת בדרך אחרת, וכתב הביה"ל שמהרמב"ם אין ראיה להקל, דהרמב"ם מיידי דהכניסה לביהכ"נ היה בשביל דבר מצוה, דאז ממילא מותר אח"כ ג"כ לקצר דרכו, משא"כ בזה שנכנס בכוון דרך ביהכ"נ רק כדי לקצר דרכו, והמצוה שמקוה לעשותה הלא יוכל לעשותה אפילו אם לא יעשה הביהכ"נ קפנדריא, מסתברא דאסור. ולפי מה שכתבנו בדעת הרמב"ם ששורש האיסור הוא "ביאה ריקנית", מובן מאוד פסק הביה"ל, שאע"פ שמקצר דרכו בשביל מצוה, אבל הכניסה לביהכ"נ צריך להיות לצורך ביהכ"נ או לצורך דבר שעושים בביהכ"נ.

ליכנס לביהכ"נ מפני החמה

וחשבתי להביא ראיה לדברינו, מהא דפסק המ"ב (סימן קנא ס"ד) לענין הא דאסור ליכנס לביהכ"נ בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, שלא מהני שיקרא או ישנה מעט בכניסתו. ובשער הציון (ס"ק ב) מביא ראיה מגמ' (מגילה כח, ב) האי דעיילין לבי כנישתא לאו משום מיטרא וכו', ותפוק לה דהא למדו שם אחר כך, אלא ודאי דבכל גווני אסור כיון דכוונתו העיקר להנצל מהגשמים. הרי לן שהיכא שהאיסור הוא משום השימוש חול של הביהכ"נ אין היתר שיקרא או ישנה, והיינו כנ"ל שהסיבה למה הוא נמצא בביהכ"נ היא כדי לינצל מהגשם, א"כ מקרי שמשמש בביהכ"נ, וזה שהוא אומר פסוקים אינו אלא הערמה בעלמא, משא"כ בקפנדריא אין זה הערמה דסוכ"ס לא היה כאן ביאה ריקנית, ואינו תלוי בכוונתו. אבל שוב ראיתי שהמ"ב כותב טעם אחר (שאינו מובן), וז"ל מאחר שיוכל ליכנס לבית של חול להנצל מהחמה והגשמים, וכ"ה בשער הציון, וז"ל ולא דמי למה שהתיר הגמרא על ידי עצה זו בשצריך לקרוא לאיזה אדם, התם אין לו עצה אחרת. ולדברינו אם אין לו בית אחר ליכנס לכאורה יהיה מותר, וזה חידוש.

ועי' בערוך השולחן (שם סעיף ד) שחולק על המ"ב וס"ל שגם לענין חמה וגשם מותר לקרא או לשנות אף שנראה שנכנס מפני זה, מ"מ כיון שלומד פסוק או הלכה לא מינכר כל כך שנכנס מפני הגשמים והחמה והצינה.

היכא שא"א בענין אחר

הצי"א (הנ"ל) נשאל האם מותר לשכור חדר למשרד אשר הכניסה אליו רק דרך מעבר בית כנסת הסמוך לו, אם זה בכלל איסור קפנדריא. בתחילה רצה לדייק מלשון הגמ' הנ"ל "כמאן דאמר אדמקיפנא אדרי איעול בהא", דדווקא כשיש לו דרכא אחרתא להגיע למחוז חפצו אלא שצריך להקיף, וכדי לקצר דרכו רוצה לעבור בית הכנסת שיש לו ב' פתחים, אבל במקרה דידן שאין לו דרך וכניסה אחרתא מלבד דרך בית הכנסת יש לומר דשרי, דזה לא נקרא קפנדריא דאינו כאומר אדמקיפנא אדרי איעול בהא.

אבל רצה לדייק מלשון הרמב"ם (הנ"ל) שטעם האיסור מפני שאסור ליכנס בהן אלא לדבר מצוה, א"כ בנ"ד הגם שזה לא קפנדריא כשמה, אבל זיל בתר טעמא, וטעמא דאיסורא הא הוא מפני שאסור ליכנס לבית הכנסת אלא לדבר מצוה, וגם כאן הא אין הכניסה לדבר מצוה ואסור.

אמירת פסוקים באופן קבע

ועי"ש שמראש חשב שיש עצה שבכל פעם שיעבור דרך ביהכ"נ למשרדו יתעכב בביהכ"נ ויקרא מעט או ישהא מעט, אבל חזר בו, דשם בא הדבר רק בדרך מקרה, ולכן כשמתנהג בכזאת לקרא מעט לא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו, כמודגש בשו"ע שם זה הטעם, אבל בנ"ד הרי לא בדרך מקרה הוא כי אם בתדירות, וגלוי וידוע לכל שזוהי עיקר מטרתו ליכנס דרך בה למשרדו, בכי האי גוונא לא יועיל כלל "ההערמה" בקריאה מעט.

לעבור דרך הבימה

כתב בספר מקור חיים (מבעל החו"י סי' קנא) שאסור לקצר דרכו מצד אחד של ביהכ"נ לצד השני דרך הבימה, משום שמקום הבימה יותר קדוש משאר ביהכ"נ. ויש לדון בדבריו דתינח הבימה עצמה יש בה קדושה יתירה משום קריאת התורה, אבל מקום שהאנשים עולים בו לתורה איזה קדושה יתירה יש שם. ולדבריו גם אם הבימה עומד על הארץ יאסר לעבור לפניו, דשם האנשים עומדים בשעת עלייתם לתורה ונקדש בקדושה יתירה, וצ"ע. אבל חוץ מזה לדברינו שכל האיסור הוא מצד ביאה ריקנית, א"כ כאן לכאורה פשוט שאין איסור לעלות לבימה ללא צורך, א"כ אין איסור קפנדריא.

קפנדריא כדי להגיע לחדר אחר של ביהכ"נ

יש להסתפק במקרה מאוד מצוי ב"שטיבלעך", היכא שכדי להגיע לאחד מהחדרים בביהכ"נ שמשמש למקום תפילה, צריך לעבור דרך הביהכ"נ, האם ישנו משום איסור לעשות קפנדריא. וראיתי בשו"ת אבני ישפה (ח"א סי' כג) שמתיר, ונימוקו עמו שהיות וכל החדרים משתמשים יחד כביהכ"נ, הוי כאילו הוא מקום אחד גדול ואין כאן משום קפנדריא, ואע"פ שלענין תפילה בציבור לא נחשב כמקום אחד, שאני התם משום שתלוי בציבור ואם יש מחיצות לא שייך צירוף, אבל כאן שכל הדיון הוא על איסור בזיון ביהכ"נ, כיון שהכל ביהכ"נ אין בזיון. ונראה שלפי מש"כ הרמב"ם שגדר האיסור הוא משום ביאה ריקנית, א"כ היות וכל חדר הוא לבד יש איסור ביאה ריקנית ליכנס לחדר אחד כדי להגיע לחדר אחר, ורק לשיטתו שתלוי בבזיון י"ל שנחשב לחדר אחד גדול, (וגם זה חידוש).

קדושת עזרת נשים

יש להסתפק האם יש איסור של קפנדריא, בעשיית קיצור דרך בעזרת נשים. והנה דנו הפוסקים האם יש קדושת ביהכ"נ בעז"נ, הערוך השולחן (או"ח סי' קנד סעיף ז) כתב שהעזרות של ביהכ"נ אין להם דין קדושת ביהכ"נ אפילו מתפללין בהם באקראי, אבל אם מתפללין שם תמיד יש עליה קדושת בהכ"נ. וכן ביהכ"נ של נשים יש עליה קדושת ביהכ"נ כיון שהנשים מתפללות שם. אבל כתב שדבר פשוט שהחצר שסביב ביהכ"נ או גן שסביב ביהכ"נ או פרדס או איצטבאות שסביב ביהכ"נ אין בהם שום קדושה אפילו פתוחים לבהכ"נ, ומ"מ לא ישתמשו שם דבר של בזיון. אבל דעת החכמת אדם (כלל פ"ו סעי' ט"ו) דעזרת נשים אין בו קדושת ביהכ"נ כלל וכלל, ולכן אוסר לשבור כותל ביהכ"נ לעשות חלון לעז"נ.

לעשות מביהכ"נ עז"נ

ויעוין בשו"ת מהרש"ם (ח"א סי' י') שנשאל על בית כנסת שיש על גבה עלייה, והיתה העלייה קבועה ללומדי תורה ללמוד שם, אך מאז ועד עתה עומדת סגורה ומונחים שם ספרים ישנים, ועולים שמה לקרות בתורה בימים נוראים ורגלים, ועכשיו רוצים הבעלי בתים לעשות מהעלייה הנ"ל עזרת נשים, ולפתוח חלונות מהעלייה לתוך ביהכ"נ ונסתפקו אם מותר לעשות כן, דהא הוי הורדה מקדושה, כיון שהיה שם בית המדרש קבוע, ואסור לעשות מביהמ"ד ביהכ"נ ומכש"כ ביהכ"נ של נשים, שהרי כבר פסק בחכמת אדם (הל' עכו"ם כלל פ"ו, אות ט"ו) שעזרת נשים אין בו קדושה כלל. ובדברי תשובת המהר"מ לובלין (סוף סי' נ"ט) מבואר עכ"פ, דקדושתה פחותה מעזרת גברים. שכ"ז וז"ל, "אלא שאעפ"כ לרווחא דמלתא אני אומר, שכשימכרו מקום ביהכ"נ ליחידים, שיבנו עליו בתים ויחלקו אותן, באופן שאותו מקום שעמד עליו ביהכ"נ דאנשים, שהוא עיקר הקדושה, ישאר פנוי מבלי בנין", עכ"ל. הרי דס"ל בפשיטות דעיקר הקדושה הוא מקום ביהכ"נ של אנשים ולא של נשים וא"כ הא ודאי הוי הורדה.

ובשו"ת דברי חיים (אורח חיים חלק ב סימן יד) ג"כ דן האם מותר לעשות נמי ביהכ"נ עזרת נשים, וכתב פשוט דהוי הורדה מקדושה חמורה, דאין דומה כבוד בית הכנסת דאנשים כידוע לכל מבין בחוש, וגם יש הרבה דברים דברי קדושה שקבועים דוקא בעזרת אנשים ולא בעזרת נשים, כמו תקיעת שופר דקדושתו כעין פנים דקודש הקדשים, כמבואר בראש השנה (כו, א), ונשים אין חייבים כלל בתקיעת שופר, וכן הלל ולולב ושמחה דהוא קבוע בעזרת אנשים ולא בעזרת נשים, שפטורים המה דהוי מצות עשה שהזמן גרמא, וכן קריאת מגילה לכמה פוסקים נשים אינם חייבים בקריאה, (ר"ל כשיטת הבה"ג שחייבות בשמיעה ולא בקריאה) וכן נר חנוכה בבית הכנסת לפרסומי ניסא הוא רק בעזרת אנשים, וקריאת ארבע פרשיות דארבע פרשיות נשים פטורות, ועוד הרבה דברי קדושה שאין עושין בעזרת נשים ואין חייבין בו כלל. וכן כתבו כמעט כל האחרונים וגם בדורותינו ראיתי כמה תשובות שאסור להוריד מעזרת אנשים לעזרת נשים. מה שהוכיח מנר חנוכה, יש בזה חידוש לומר שהדלקת הנרות מוסיף קדושה לביהכ"נ.

הצי"א (ח"ט סי' יא) דן בשיטת הפרמ"ג, דבספרו אשל אברהם (סי' קנא, א) על הדין שפוסק שם המג"א דאסור לשחוט בביהכ"נ כותב דגם בעזרת נשים שמתפללים שם אסור. הרי שמדמה דין עזרת נשים לדינא דבית הכנסת, והגם שלא פורש בשם מה שאמר דהוא מפיני שסובר דדין עזרת נשים כדין עזרת אנשים ויש מקום לומר שאולי זה מפני שהבזיון בזה כ"כ גדול שאסור לעשותו אפי' בעז"נ, וכדכתב שם הפרמ"ג דטעם האיסור הוא משום דגנאי טובא הוי. אבל מצינו לו בספרו ראש יוסף (מגילה דף כח) שמביא מזה ג"כ וכותב דבעזרת נשים יש להחמיר כמו בבית הכנסת גופא, משמע בפשטות דסובר דעז"נ דומה בקדושתו כעזרת אנשים, ומשום כך יש להחמיר בו בכל מה שמחמירים בבית הכנסת גופא, וא"כ יוצא לן לכאורה שה"ה נמי בנוגע לאיסור קפנדריא יש להחמיר ג"כ בעז"נ כמו בעז"א.

אבל היות ורוב הפוסקים סוברים שקדושת עז"נ פחות מעזרת הגברים, פסק שאין איסור של קיצור דרך בעז"נ, אבל צ"ע שאפילו אם נאמר שאין קדושתו כקדושת ביהכ"נ מאן יימר שאין איסור של קפנדריא, אולי יש מספיק קדושה בכדי לאסור, ועוד שיש גם הפוסקים הסוברים שעז"נ הוי כמו עזרת גברים.

איסור אכילה

תנו רבנן בתי כנסיות אין נוהגין בהן קלות ראש אין אוכלין בהן ואין שותין בהן ואין ניאותין בהם ואין מטיילין בהם ואין נכנסין בהן בחמה מפני חמה ובגשמים מפני הגשמים. (מגילה שם)

גדר האיסור

וכתב רש"י דלא גרסינן "ו"אין אוכלין בהן דכולהו פירושא דקלות ראש הן, לשון קלות שמקילין אותה. אבל ברמב"ם (תפילה ונשיאת כפים יא, ו) מבואר שהם שני ענינים, וז"ל בתי כנסיות ובתי מדרשות אין נוהגין בהן קלות ראש כגון שחוק והיתול ושיחה בטלה, ואין אוכלין בהן

ואין שותין בהן ואין נאותין בהן וכו', וחכמים ותלמידיהם מותרין לאכול ולשתות בהן מדוחק. הרי לן שלרש"י טעם איסור אכילה משום קלות ראש אבל לפי הרמב"ם שני ענינים יש כאן.

היתר לת"ח לאכול

הגמ' (שם) מביא מימרא דרבא שחכמים ותלמידיהם מותרין, דאמר רבי יהושע בן לוי מאי בי רבנן ביתא דרבנן. וכן נפסק בשו"ע (או"ח קנא, א) שת"ח ותלמידיהם מותרים לאכול ולשתות בהם, ונחלקו הפוסקים האם רק מתוך הדחק מותר, או שמותר בכל אופן. המחבר פסק על פי דברי הרמב"ם שמותר רק מדוחק, אבל כתב הרמ"א שי"א דבביה"מ אפילו שלא מדוחק שרי.

על תנאי

כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן רעד) שטעם ההיתר לת"ח לאכול הוא לפי שבתי כנסיות על תנאי הם עשויות שידורו בהם תלמידי חכמים ושיקראו בי רבנן ביתא דרבנן, וכמו שאדם בביתו אוכל ושותה ונאות ומטייל, כך ת"ח בבתי כנסיות, ואם יבא תלמיד מארץ רחוקה ללמוד תורה ולא ימצא אכסניא יתאכסן בבית הכנסת, וכיון שנבנו על תנאי זה מותר לאכול ולשתות שם, וכדאמרינן התם בתי כנסיות שבבבל על תנאי הם עשויות, וכיון שהדבר תלוי בתנאי בשעת עשייתן, אפילו באורחים דלאו ת"ח מותרים אם נעשה על תנאי זה. ולפי"ז לכאורה ההיתר אינו אלא בחו"ל, אבל בא"י שאינו נעשה על תנאי, כמבואר בגמ' שדווקא בתי כנסיות שבבבל עשויים על תנאי, אסור. (עי' בזה לקמן)

קידוש בביהכ"נ

אבל התוס' רי"ד (פסחים קא, א) חולק, דהנה אמרינן התם שמקדשים בביהכ"נ לאפוקי אורחין ידי"ח דאכלי בבי כנשתא, והק' הראשונים דבתי כנסיות אין אוכלין בהן ואין שותין בהן, התורי"ד מביא תירוצ' שמייירי בבתי כנסיות של בבל שעל תנאי הן עושין, ודלא כר' אלחנן זצוק"ל שדחה תירוצ' זה דאף באותן של בבל אסור לאכול ולשתות.

הרי"ד עצמו כתב שאפילו בבתי כנסיות שבא"י, רק אנשי העיר אסורין לאכול ולשתות שם, אבל האורחין מותרין, שכל עיקר עשייתן מתחלה על דעת כן נעשין, וה"נ אמרינן שחכמים ותלמידיהן מותרין, ואמר ר' יהושע בן לוי מאי בי רבנן ביתא דרבנן, אלמא בתר עיקר עשייתן מתחלה אזלינן, הרי לן שמשום שנעשה מתחילה לכך אפילו בא"י מותר.

וכ"כ הביה"ל שלענין היתר של חכמים ותלמידיהם אין חילוק בין בתי כנסיות ובתי מדרשות שבא"י לשל חוצה לארץ.

שאר תשמישים

עוד כתב הביה"ל שלפי הר"ן מותר בביהמ"ד לת"ח אפילו ליכנס בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים דכביתו עשויה לגמרי, [ופשוט דלכד מקלות ראש], אך מדלא הזכיר הרמ"א קולתו בזה, משמע דלא תפס שיטתו רק לענין אכילה ושתיה דאפילו שלא מדוחק שרי. אבל כתב דיש להקל גם לענין שאר תשמישין הואיל שלומדים שם כל היום.

ועי"ש שאע"פ שלדעת הר"ן אין לנו מקור להקל בביהכ"נ אפילו מדוחק, מ"מ מדלא הזכיר הרמ"א את דעתו בזה משמע דלענין זה תפס להקל כדעת המחבר שהיא ע"פ שיטת הרמב"ם.

על התנאי עשויים

הזכרנו הדין שבתי כנסיות של בבל על תנאי עשויים, ונחלקו הראשונים בגדר ההיתר, כתוב בשו"ע (שם סעי' יא) וז"ל אם בשעת בנין ביהכ"נ התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחרבנו אבל ביישובו לא מהני תנאי, ואפילו בחרבנו לתשמיש מגונה, כגון זריעה וחשבונות של רבים, לא מהני תנאה. בד"א בבתי כנסיות שבחוצה לארץ, אבל בבתי כנסיות שבא"י, לא מהני שום תנאי. וכתב המשנ"ב בשם המ"א דמשמע דוקא שהתנו בפירוש אבל מסתמא לא אמרינן על תנאי הן עשויות, דלא כמשאת בנימין, ובא"ר מצדד לדינא כהמשאת בנימין שמקיל בזה.

וכתב בביה"ל דיש בסוגיא זו כמה שיטות, שיטת התוספות והרא"ש דבישובו לא מהני תנאי ובחורבנו מהני, ושיטת רש"י והאור"ז דאפילו ביישובו מהני תנאי, ושיטת הרמב"ן והר"ן וכן דעת שו"ת הרשב"א (ח"ד רע"ח) דאפילו בחורבנו לא מהני תנאי שישתמשו בו שלא מדוחק, אבל כשהוא מדוחק אפילו ביישובו מהני תנאי, (מדוחק מקרי כשהוא להאכיל העניים לצורך שעה או להשכיבן שם).

המחבר העתיק לדינא דבישובו לא מהני תנאי, אבל כתב הביה"ל שמדברי הט"ז (ריש הסימן) משמע דכשהוא מדוחק יש לסמוך על הרמב"ן דאפילו ביישובו מהני, והדין עמו שכן הוא ג"כ דעת הר"ן והרשב"א, וגם יש לצרף לזה דעת רש"י ואור"ז דס"ל דאפילו ביישובו מהני תנאי.

עוד כתב שאפילו לדעת רש"י ואור"ז דמהני תנאי אפילו ביישובו, מ"מ לקלות ראש ממש כגון שחוק והיתול וכיוצא בו פשיטא דלא מהני, כדמוכח בגמרא להדיא, דאפילו חשבונות אסרו משום דהוא ג"כ קלות ראש.

חילוק בין ביהכ"נ לתשמישי קדושה

המג"א (שם ס"ק יד) הק' על המחבר, שכתב שלא מועיל תנאי ביישובו, מהא דנפסק בשו"ע (קנא, ח) דאפילו לארזן ותשמישי קדושה מועיל תנאי, ולכן מסיק דהכא מייירי לתנאי של קלות ראש כגון אכילה ושתיה ובחמה מפני החמה. הביה"ל תמה עליו דמוכח בהרא"ש דאפילו לקרוא לאדם משם לא מהני תנאי ביישובו, ולמה גרע משאר תשמיש בעלמא, ומה שהק' מסימן קנ"ד דמהני תנאי לתשמישי קדושה, י"ל

דביהכ"נ שאני כיון דמצוה שישאל יהיה להם מקדש מעט בכל מקום שהם, דכופין זה את זה לבנות ביהכ"נ, לכן גזרו חז"ל דביהכ"נ הקבוע לא יועיל תנאי בישובן שישתמשו בה תשמישי חול, דא"כ אין שם ביהכ"נ עליו כלל אלא בבית בעלמא, משא"כ שם אפילו אם נאמר שאין על המטפחת שם תשמישי קדושה מאי איכפת לן בזה.

עוד כתב שקושייתו אינו אלא לפירש"י שמפרש דעל תנאי הן עשוין היינו שיוכלו להשתמש בו תיכף, ואפ"ה ס"ל להתוספות והרא"ש דלא מהני על זמן ישובו, אבל לפירוש ר"ח אין קושיא כלל, שהוא מפרש דעל תנאי הן עשוין דכל שעה שירצה יחזור לקדמותה, ר"ל דאם רבים ירצו בזה, דאז נפקע קדושתה וחזור לקדמותה, וא"כ אין קושיא מסימן קנ"ד, דהתם התנאי שישתמש בו אף בעודו בקדושתה ולזה יש לומר דמהני.

ביהכ"נ שבא"י

המחבר פסק שביהכ"נ שבא"י לא מהני תנאי, וע' במשנ"ב (ס"ק לז) שביהכ"נ שבבבל אין קדושתן עולמית, שהרי כשיבוא

הגואל במהרה בימינו תפקע קדושתן משא"כ בבתי כנסיות שבא"י.

וכתב הביה"ל דעצם הדין שבא"י לא מהני תנאי יש לעיין, דבגמרא לא נזכר שלא מהני תנאי, אלא דאמרינן שם דבתי כנסיות של בבל על תנאי עשוין, ולא מבעיא אם נפרש דסתמא על תנאי עשוין, אין לדייק מזה אלא לאפוקי א"י דסתמא אין עומדין על תנאי, אבל אם התנו בפירוש למה לא יועיל, אלא אפילו לפי מה שהוכיח המ"א מכמה פוסקים דכונת על תנאי עשוין היינו דבבבל התנו עליהם ולא בסתמא, מ"מ אין לנו הוכחה דבא"י לא מהני תנאי, אלא דבבבל דרכן היה להתנות מאיזה טעמים שהיה להם, ובא"י לא היו מתנים, וה"ה בכל חו"ל ג"כ לא היה תנאי על בתי כנסיות שלהם, אבל אם התנו בהדיא שפיר מהני בכל מקום, וכמו בכל תשמישי קדושה.

ובאמת לא נזכר זה בכל הראשונים דבא"י לא מהני תנאי, וחידוש זה נזכר רק בתוספות, והלכו בזה לשיטתם דבישבו לא מהני תנאי, ולכן כתבו הטעם דמועיל התנאי בחורבנו משום דכיון דלבסוף כשיבא הגואל ויתקבצו ישראל מכל המקומות אשר נפוצו בין הגוים אל א"י ולא יצטרכו לזה המקדש מעט ועתידין ליחרב וממילא יפקע אז קדושתן, ולכן מהני התנאי, משא"כ בא"י דלא יתבטל קדושתו בשום פעם לכן גם לחורבנו לא מהני תנאי כמו בישבו, ולפי"ז להפוסקים דסברי דגם בישבו מהני התנאי למקום הדחק, כגון להאכיל אורחים עניים, אפשר לומר דאין חילוק בין בבל לא"י ואף בא"י מהני התנאי אם התנו אף לישבו לענין זה. וכן משמע מריא"ז שדעתו ג"כ כשיטה זו, וכתב טעם דלכן היה תנאי בבתי כנסיות של בבל משום דשכיחי אורחים, משמע דמדינא מועיל תנאי בכל מקום אף בישבו, אלא דשם היה דרכן להתנות משום דשכיחי אורחים. ואף דהשו"ע סתם כשיטת התוס' דרק לחורבנו מועיל תנאי, הלא מוכח מט"ז בריש הסימן שנוכל לסמוך על שיטת הרמב"ם וסייעתו דאף בישבו מהני תנאי לצורך עניים במקום הדחק, וא"כ יהיה זה הדין אף בא"י כן.

אכילת ושתית ארעי

הביה"ל מעתיק דברי שו"ת הרשב"ש (ס' רע"ד) שאסור לשתות מים בביהכ"נ ובביהמ"ד למי שאינו ת"ח, אבל כ' הברכ"י שהמנהג עכשיו ששותין העם מים בביהכ"נ, וצ"ל שסומכין העולם על הסוברין דבתי כנסיות שבחו"ל על תנאי הן עשוין ומועיל אף בישובן, ולפי"ז כתב הביה"ל שבא"י אין טעם להתיר, אבל צ"ע שלדבריו לעיל לפי הרמב"ם מועיל תנאי גם בא"י, אם כל ההיתר מבוסס על הרמב"ם אז גם בא"י מותר, אבל רק במקרה שבאמת עשו תנאי, אבל בסתמא אין תנאי.

אבל כתב שמי שלומד בביהמ"ד אפילו שלא בקביעות יש להקל בזה כשצמא לשתות, ד"ל דהוי בזה צורך מצוה כדי שלא יתבטל מלמודו.

ולגבי אכילת ארעי מסופק הביה"ל, דלענין שינה בביהכ"נ נזכר (סעי' ג) דאפילו עראי אסור וכאן לא נזכר, משמע דדוקא קבע אסור, או דילמא דאפילו עראי לא עדיף עכ"פ משתיה.

סעודת מצוה

כתוב בשו"ע (שם סעי' ד) דלצורך ביהכ"נ מותר לאכול ולישת בתוכו, ומטעם זה ישינים בליל יום הכפורים בביהכ"נ, ואפילו לצורך מצוה אחרת, כגון כשנקבצים לעבר השנה בביהכ"נ, מותר לאכול שם.

וע' במג"א (ס"ק ה) שבסמ"ק כתב שסעודת מצוה מותר, ופי' בהג"ה כגון עיבור שנה שאין בה קלות ראש, פירוש דאין עולין בה אלא בפת וקטניות. וכתב המשנ"ב (ס"ק כ) שר"ל לאפוקי סעודת מצוה שיש בה שכרות אסור אף בבית המדרש, ומ"מ הנהיגין להקל לעשות סעודת סיום הש"ס בביהמ"ד מפני שאין להם מקום אחר מרווח, ואין למחות בידם דיש להם על מי לסמוך. ולפי"ז אם יש אולמות שאפשר לשכור ולעשות הסיום שם לכאורה אין להקל. ומסביר בשער הציון (ס"ק יד) שסומכין על השיטות דבית הכנסת שבבבל על תנאי הוא אפילו בישובן, ומותר לצורך עניים או לצורך רבים לפי שעה, (ולפי"ז יש להסתפק בביהכ"נ שבא"י) ועוד שיש נוסחאות בירושלמי דגורסין בשבתות ובראשי חודשים, ואז בודאי לא היה פת וקטניות בלבד.

ובשו"ת הר צבי (או"ח א ס' עג) מוסיף הסבר דאכילה ושתיה מצד עצמם בודאי אין בזה קלות ראש, שהרי הם דברים חיוניים לכל אדם, ורק בביהכ"נ קדושת בית הכנסת גורמת שאכילה ושתיה שם הם בגדר קלות ראש, ולכן הקלות ראש שאסרו בבית הכנסת כולל כל קלות ראש לרבות גם פעולה כזו שמצד עצמה אין בה משום קלות ראש, ועפי"ז יש ליתן בזה טעם לשבח להא דאיתא שבביהכ"נ מותר לעשות סעודה של מצוה, וכתב המג"א שמותר רק בסעודת פת וקטניות שאין רגילות לבוא בה לידי שכרות, שהרי מצד עצמה אין בה קלות ראש, ורק כשהיא במקום קדוש כמו ביהכ"נ בכלל קלות ראש היא, ולכן כשהיא סעודת מצוה או גם מצד קדושת המקום אין בזה קלות ראש, שדבר

של מצוה מקומו במקום קדוש, משא"כ בסעודה ששכיח ביה שכרות ומצד עצמה יש בה קלות ראש, גם כשהיא מצוה אסורה בביהכ"נ כיון שהיא קלות ראש מצד עצמה.

סעודות שבת

מנהג העולם שעורכים סעודות שלישית בביהכ"נ, ולפי כל הנ"ל יש לדון אם זה מן הראוי או לא. והנה בסעודת שבת של הערב

או הבוקר בפשוטות אסור, שהרי כבר הבאנו דברי השעה"צ שלא התירו אלא פת וקיטניות משום דליכא חשש שכרות, ובסעודת שבת בוודאי יש חשש שכרות, אבל בסעודת שלישית שבדרך כלל אין מגישים אלא חלה געפילטע פיש או הערינג וקצת סלטים, אין חשש שכרות א"כ יש להתיר מדין סעודת מצוה.

ועי' בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' מה) שכתב שבהרבה מקומות נוהגין להקל אף שלא בשעה"ד, ולצורך מצוה קצת כגון לאכול סעודה שלישית בשבת, אף שאין צורך גדול שהרי יכול כל אחד לאכול בביתו נוהגין כמעט בכל המקומות להתיר.

ועי' בספר תשובות והנהגות (כרך א סימן קנח) שדן בסוגיין וכתב שבזמנינו הדבר רפוי מאד, ובתי כנסיות ובתי מדרשות שנבנו או נקנו לשם קדושה משתמשים בהם לכל דבר, אפילו לסעודת יארצייט וכדומה, וטוענים שסומכין על תנאי, שבת כנסיות דבבל על תנאי הן עשויות, אבל א"א לסמוך על זה דמלבד מה שצריך תנאי מפורש בשעת בנייה או קנייה דוקא לכמה פוסקים, (מ"ב ושעה"צ קנ"א ס"ק ל"ב), עדיין גם אם עשו תנאי לא מועיל לאכילה ושתייה אלא כשיש בזה צורך גדול וכמבואר בפוסקים, ובמ"ב סק"כ.

אבל כתב שסעודה שלישית שאם לא יעשו עלולים להתפזר אם לא יעשו בבית הכנסת ומתקבצים כדי לשיר זמירות בציבור ולשמוע דברי תורה בעת רעוא דרעוין, יש בזה צורך ושפיר התירו. אבל מוסיף דראוי ליזהר שלא ישבו באופן שאחוריו לארון הקודש או מולו שקדושתו מרובה מאד, עיי' מ"א וט"ז (ס"ס ק"נ) וב"יערות דבש" שגנאי הוא כשאחוריו לארון הקודש.

ובשו"ת הר צבי (הנ"ל) דן בזה וכתב שבספר או"ז (ס"ס כה) מבואר דגם סעודת שבת נחשבת כסעודת מצוה ומותר לאכול בביהכ"נ, והביא ירושלמי (פסחים א, א) דאיתא שם בתי כנסיות ובתי מדרשות מהו שיהו צריכים בדיקה, מה צריכא ליה, שכן מכניסין לשם בשבתות ובראשי חודשים. וכן מבואר בספר המנהג (הלכות שבת) וז"ל אף על פי שאמרו בתי כנסיות אין אוכלין ואין שותין בהן, סעודת השבת שהיא מצוה מותר לאכול בהן, ומביא ראיה מהירושלמי הנ"ל.

אבל כתב הגרצ"פ זצ"ל שבתוס' פסחים (קא, א) מוכח דסעודת שבת לא נחשבת כסעודת מצוה לענין שיהא מותר לאכול בביהכ"נ, שהקשו בהא דמקדשים בביהכ"נ לאורחים, הרי אסור לאכול בביהכ"נ, ותימצו דלאו דוקא אכלו בבי כנישתא אלא חדרים שהיו סמוכים לביהכ"נ, והר"ן תירץ דאפשר דאורחים מותרים, שמצות הרבים היא שאוכלים שם מקופה של צדקה של בני העיר, ומדלא תירצו בפשיטות דסעודת שבת הוי סעודת מצוה, משמע דסעודת שבת לא נחשבת כסעודת מצוה לענין שיהא מותר לאכול בביהכ"נ.

והיה דירושלמי דפסחים שהביא האו"ז כבר פ' בקרבן העדה שכן מכניסים לשם בשבתות שהאורחים אוכלים בשבתות בביהכ"נ, ואפשר שכן יפרש גם הר"ן דהפירוש בירושלמי הוא בשבתות שהאורחים אוכלים שם, ומשום מצות הרבים נגעו בה שאוכלים שם מקופה של צדקה כנ"ל.

הנחת עירוב

השואל רצה להוכיח מהא דמניחין העירוב בביהכ"נ, והרי עירובי חצרות צריך להניח במקום שראוי לדירה שהוא מקום האכילה, וע"כ דסעודת שבת נחשבת כסעודת מצוה שמותר לאכול בביהכ"נ.

אבל הגרצ"פ זצ"ל דחה דבריו שמדברי הרמ"א (סי' שסו, ג) שהביא את המנהג מוכח שאסור לאכול סעודת שבת בביהכ"נ, וז"ל והמנהג בזה"ז להניח העירוב בביהכ"נ וכן נהגו הקדמונים, ונ"ל הטעם דעירובין שלנו יש להם דין שיתוף ואין צריך להניח בבית דירה. וכתב שם במ"ב (ס"ק כט) דר"ל אעפ"י שבביהכ"נ אינו ראוי לדירה מפני קדושתו שהרי הדירה הוא מקום האכילה ואסור לאכול בביהכ"נ אם לא הלומדים שם, מ"מ יש לקיים המנהג כמו שמסיים שעירובין שלנו יש להם דין שתופי מבואות, א"כ אדרבה משם יש ראיה שאסור לאכול סעודת שבת בביהכ"נ.

סעודת שבע ברכות ובר מצוה

אבל כתב הגר"מ שטרנבך שליטא שסעודת שבע ברכות אין שום צורך לסדר בבית המדרש שקדוש, בשעה שיש אולמות שיכולים לשכור או אפילו בבית פרטי, ולמה לנו לחלל קדושת בית הכנסת, ובפרט שידוע שהמסובין יושבים ומשוחחים דברים בטלים כל הזמן, שאסור לכ"ע בבית הכנסת ופוגמים בקדושת המקום. ולפי השולחן ערוך בכלל לא מועיל תנאי ביישובו דהיינו כשבנוי, ורק לרמב"ן מועיל וסומכין עליו בשעת הדחק, אבל כשאין דוחק למה לנו להתיר אף כשהתנו כדן קודם הבנייה או קודם הקדש, וכ"ש כשלא התנו לכתחילה שבדאי לא הותר. ואף שהתירו סעודת עיבור החודש זהו צורך מצוה, התם לא היה סעודה גמורה בשמחה וכמש"כ במג"א, אבל סעודה בשכר ויין לשמחה לא שמענו שמותר כשאין בזה צורך גמור. וסעודת ברית מילה גם כן אין להתיר אלא בעני שאינו יכול לשכור מקום או כשאין לו מקום בביתו ולא מוצא מקום אחר.

אבל שוב הביא ששמע שרבינו החזו"א הקיל דמועיל תנאי לכל סעודת מצוה, ואף לעשות משתה בקריאת החתן או בר מצוה נוהגין להקל, אף שאין ברור שיש בזה ענין מצוה. והחסידים נוהגין בכל בתי כנסיות שלהן להתיר אף בדבר הרשות ממש כהא דאכילה ושתיה ביום היא"צ. א"כ מוכרחין לומר שנוהגין כרש"י והג"א בשם או"ז שמותר על תנאי אפילו בישובן לאכילה ושתיה וכה"ג אף בלא דוחק.

"תיקון"

נהוג שביום היארצייט מכבדים בביהכ"נ "תיקון", היינו "לעקאך מיט בראנפין" (עוגה עם יי"ש), בכוונה שהברכות שיברכו יהיו לעילוי נשמת הנפטר, ודנו בזה הפוסקים האם מותר מצד האיסור לאכול ולשתות בביהכ"נ. בשו"ת שואל ומשיב (ח"ב או"ח סי' יג) מביא בשם השדי חמד (מע' ביהכ"נ אות מ) בענין היארצייט אשר נהגו בקראסוב באזאר, חרד מאד ודעתו לאסור.

עוד התרעם השדי חמד על "המנהג" של נתינת "טאבאק" בביהכ"נ, שגם בזה יש משום חילול כבוד ביהכ"נ, והרבה פעמים עושים מזה עסק גדול ויש בזה משום קלות ראש.

סעודת בת מצוה

בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"א סי' קד) כתב שבענין החפצים להנהיג איזה סדר ושמחה בבנות כשנעשו בנות מצוה, אין לעשות זה בבית הכנסת בשום אופן אף לא בלילה, כי בבית הכנסת אינו מקום לעשות דברי הרשות אף בנבנו על תנאי, וטקס של בת מצוה הוא ודאי רק דברי רשות והבל בעלמא, ואין שום מקום להתיר לעשות זה בבית הכנסת. וכ"ש בזה שהמקור בא מהרפורמים וקונסרוטיבים, ורק אם רוצה האב לעשות איזה שמחה בביתו רשאי, אבל אין זה שום ענין וסמך להחשיב זה דבר מצוה וסעודת מצוה, כי הוא רק כשמחה של יום הולדת בעלמא.